

De waarde van wederopbouw

Dertig naoorlogse gebieden van nationaal belang

ANITA BLOM

De stedenbouw en landinrichting in Nederland uit de naoorlogse periode worden in het algemeen niet hoog gewaardeerd. De ruilverkavelingen uit deze tijd worden beschouwd als vernietiging van het oorspronkelijke streekgebonden karakter van het agrarisch landschap, de woonwijken worden bestempeld als grootschalige en monotone stadsuitbreidingen, afgeschreven en rijp voor sloop en nieuwbouw. Toch zijn deze zogenaamde wederopbouwgebieden de afgelopen jaren steeds meer in de belangstelling gekomen door enerzijds de noodzaak tot vernieuwing en anderzijds een groeiende waardering. Daarmee is ook de behoefte ontstaan om de meest waardevolle gebieden van dit erfgoed te benoemen en in stand te houden. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft nu dertig gebieden van nationaal belang geselecteerd uit de periode 1940-1970, waarvoor het rijk zich zal inspannen om de bestaande waarden te behouden.

Het beleid op het gebied van de ruimtelijke ordening van de afgelopen decennia kenmerkt zich door een toenemende decentralisatie. Vooral onder het kabinet Rutte trekt de rijksoverheid zich steeds verder terug uit beleid en de financiering van de ruimtelijke inrichting van Nederland. De nieuwe Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) bijvoorbeeld zet in op het stimuleren van economie, bereikbaarheid en veiligheid. Het Rijk blijft hiervoor de kaders bieden, terwijl de uitvoering bij de provincies en gemeenten wordt neergelegd (Ministerie van I&M, 2011). De zorg voor het ruimtelijk erfgoed blijft een rijksverantwoordelijkheid, al zal dit in toenemende mate geborgd moeten worden via het instrumentarium van de ruimtelijke ordening en niet langer via sectoraal monumentenbeleid.¹

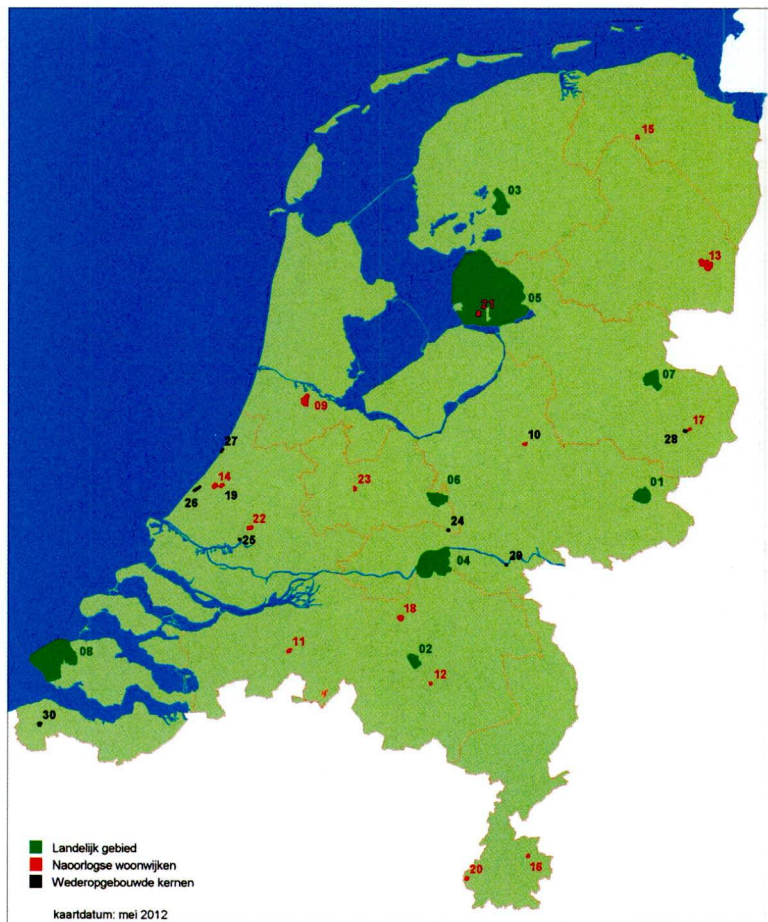
WEDEROPBOUW: TONEN VAN EEN TIJDPERK

De verantwoordelijkheden die het Rijk nog wil nemen voor erfgoed werden in 2011 omschreven in de beleidsvisie *Kiezen voor karakter; naar een Visie erfgoed en ruimte* opgesteld door het mi-

nisterie van OCW, in samenwerking met het ministerie van I&M.² Een van de vijf thema's in deze visie is die van de wederopbouw- of naoorlogse gebieden. Met een selectie van dertig wederopbouwgebieden zal de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bijzondere aandacht genereren voor de ruimtelijke ontwikkeling in Nederland in de periode 1940-1970. De dertig gebieden geven samen een representatief overzicht van de stedenbouw, de plattelandsontwikkeling en de reconstructie van Nederland, van de wederopbouw van ons land na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog en de Watersnoodramp van 1953. Het verhaal van deze ontwikkelingen vormt eveneens de afspiegeling van de opbouw en inrichting van de Verzorgingsstaat in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw en het bijbehorende ideaal van de maakbare samenleving.

De wederopbouwperiode was een bijzondere periode in de recente geschiedenis. Het was een tijd van schaarste én optimisme, een periode tussen de economische crisis van de jaren '30 en het begin van de oorlog enerzijds en de demo-

De dertig wederopbouwgebieden van nationaal belang (bron: *Kiezen voor karakter*).

Legenda:

Landelijk gebied

ID	gemeente
01	Berkelland
02	St. Oedenrode, Boxtel en Best
03	Skasterlân
04	West Maas en Waal
05	Noordoostpolder
06	Renswoude, Woudenberg en Utrechtse Heuvelrug
07	Twenterand
08	Veere

naam
Beltrum I/II
De Scheeken
Haskerveenpolder
Maas en Waal-West
Noordoostpolder
De Groep e.o.
Vriezenveen
Walcheren

15	Groningen
16	Heerlen
17	Hengelo
18	's-Hertogenbosch
19	Leidschendam-Voorburg
20	Maastricht
21	Noordoostpolder
22	Rotterdam
23	Utrecht

De Wijert Noord
Vrieheide
Klein Driene I en II
Plan Zuid, De Pettelaar
De Heuvel en Prinsenhof
Pottenberg
Nagele
Ommoord
De Halve Maan

Naoorlogse woonwijken

ID	gemeente
09	Amsterdam
10	Apeldoorn
11	Breda
12	Eindhoven
13	Emmen
14	's-Gravenhage

naam
Westelijke Tuinsteden
Plan Kerschoten
Uitbreidingsplan Heuvel
't Hooil
Emmermeer, Angelslo,
Emmerhout
Mariahoeve

Wederopgebouwde kernen

ID	gemeente
24	Rhemen
25	Rotterdam
26	's-Gravenhage
27	Katwijk
28	Hengelo
29	Nijmegen
30	Sluis

naam
Rhemen
Oostelijke binnenstad
Strook Atlantikwall
Strook Atlantikwall
Binnenstad
Binnenstad
Oostburg

§ Een luchtfoto van Nijmegen in het voorjaar van 1945 toont de situatie na het opruimen van de oorlogsschade als gevolg van het vergissingsbombardement van de geallieerden (bron: Archief Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

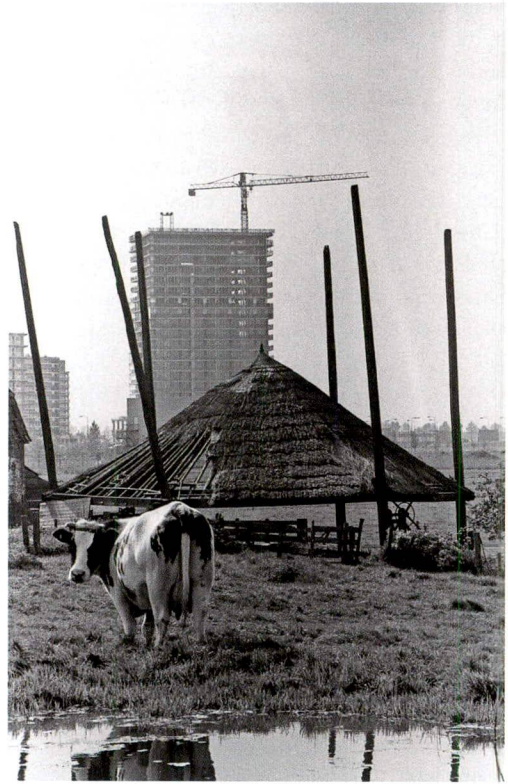
cratiserings- en emancipatiegolf van eind jaren '60 anderzijds. Wat destijds gebouwd is, werd in belangrijke mate bepaald door (het beleid van) de rijksoverheid en ingegeven door het idee van de 'maakbaarheid van de samenleving'. De opgave was groot en de ambities hoog: het ging om het terugdringen van de grote woningnood, herbouw van de verwoeste kernen, het verbeteren van de bestaande stedenbouwkundige structuur en nieuwe uitbreidingswijken, vernieuwing van industrie en economie, de aanleg van nieuwe infrastructuur en de herontwikkeling van het platteland. Nederland werd fysiek geordend, keek optimistisch vooruit, had een gezonde, welgevoede en goed opgeleide bevolking en had collectieve voorzieningen in een door rechts en links gepropageerde verzorgingsstaat. De wederopbouw is daarom een belangrijke periode in de jongste geschiedenis van ons

land, waarin stedenbouw en landinrichting werden beschouwd als een instrument om de maatschappelijke samenleving de gewenste ordening en samenhang te geven, waarin de traditionele en modernistische architectuur samengingen in een 'shake-hands'-vormgeving³ en waarin men standaardisatie en schaalvergroting werden gezien als oplossing voor zowel de woningnood en als de plattelandsvernieuwing. Maar zijn deze gebieden nu nog de toonbeelden van vooruitgangsoptimisme, zoals ze destijds zijn gebouwd en ingericht?

De afgelopen 30 tot 40 jaar is de waardering voor ons cultureel erfgoed enorm toegenomen. Nooit is het besef van het historisch belang én de economische waarde ervan zo hoog geweest. Geen projectontwikkelaar gaat nog voorbij aan de historische factor van een te ontwikkelen gebied, geen gemeentebestuur kan ongestraft doof

zijn voor bewoners die te hoop lopen tegen de dreigende sloop van een historisch gebouw of gebied. Zo'n breed gedragen waardering lijkt nog niet te zijn weggelegd voor de naoorlogse gebieden en gebouwen: veel naoorlogse wijken kampen al jaren met sociaaleconomische en maatschappelijke problemen en fysieke achteruitgang. Sloop-nieuwbouw leek daarvoor de meest geëigende oplossing. De economische crisis brengt daarin nu enige verandering. Het investeringsvermogen van woningcorporaties en ontwikkelaars is drastisch afgenomen en de behoefte aan (duurdere) koophuizen bij de consument is gedaald. Ook door het stopzetten van de rijkssteun voor de Stedelijke Vernieuwing zullen met name gemeenten en woningcorporaties zich moeten bezinnen op de aanpak van de naoorlogse wijken. Uitgaan van bestaande kwaliteiten kan daarbij een aanknopingspunt bieden. Velen missen in de naoorlogse woonwijken de historische gelaagdheid die kenmerkend is voor de historische binnensteden. De uitbreidingsplannen uit de vroeg-naoorlogse periode gingen meestal uit van het zogenaamde tabula-rasa-principe. In het westen van het land was dit opnieuw beginnen vaak ook letterlijk zo, doordat het gebied moest worden opgehoogd met zand voordat gebouwd kon worden. In de gebieden die niet opgehoogd werden bleef slechts hier en daar een bebouwingsrelict staan; verweesd en daarmee vervreemd in zijn nieuwe omgeving. Los van zijn context kende het gebouw ook geen historische connotatie.

Ook de grootschalige ruilverkavelingen uit deze periode hebben voor velen geen gevoel van 'schoonheid' kunnen oproepen. De cultuurhistorische betekenis van deze agrarische gebieden ligt dan ook meer in het belang van de ingenieurskunst en de indrukwekkende agrarische productieverbetering dan in de landschapsbeleving. Mede door de verwoestingen van de oorlog, de gevolgen van de Hongerwinter en de Watersnoodramp waren de achterstanden op het platteland meer aan de oppervlakte gekomen, zoals de slechte ontsluiting, de gebrekkige waterhuishouding en de armoede van een groot deel van de boeren en landarbeiders. Tot de ja-

§ Een scherp contrast: zicht vanaf de landelijke Zegwaartseweg op de wijk Palenstein in Zoetermeer in aanbouw, 1973. De naam van de wijk is afgeleid van de ridderhofstede het huis te Palenstein, dat in 1380 door ridder Willem van Egmond hier gebouwd werd (foto: gemeente Zoetermeer, Wim Goutier).

ren '80 van de vorige eeuw is ongeveer daarom 70% (!) van het landelijk gebied van Nederland 'op de schop gegaan', waarbij bestaande ruimtelijke kwaliteiten slechts beperkt zijn meegenomen in de planontwikkeling.

Bij de wederopbouw van de verwoeste kernen speelde het verleden juist vaak wel een rol bij de reconstructie. Maar ook dat ging altijd gepaard met vernieuwingen op het gebied van infrastructuur en ingrepen ter verbetering van het functioneren van het gebied. Zo is bijvoorbeeld in Rhenen het plantsoen op de voormalige vestingwerken hersteld, terwijl tegelijkertijd de be-

langrijkste doorgaande weg is verbreed en uitgebreid met een groter winkelareaal. Ook in Katwijk is het oude vissersdorp rondom de kerk hersteld en is de strandboulevard vernieuwd en uitgebreid voor het (auto)toerisme. In Den Haag werd het herstel van de wijken die waren gesloopt voor de aanleg van de Atlantikwall, aangegrepen om de Haagse Beek in ere te herstellen in een landschappelijke omgeving, waaraan wel moderne, grootschalige wooncomplexen en kantoren werden toegevoegd.

ONTWIKKELING VAN WAARDERINGSPRINCIPES

Het complexe aan de waardering van het naoorlogs erfgoed is dat velen de architectuur en stedenbouw van deze periode te 'gewoon' en daarom cultuurhistorisch niet bijzonder genoeg vinden. Zij zijn van mening dat erfgoedzorg zich vooral bezig moet houden met de architectuurhistorische iconen uit het verleden en niet met de alledaagse bouwwerken en bouwtypen. Ze verwijzen daarbij naar de Monumentenwet, waarin gesteld wordt dat het gaat om behoud van *vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde*. 'Alledaagsheid' lijkt in hun ogen niet te

S In de wijk Emmermeer werden diverse bouwsystemen voor woningbouw uitgeprobeerd om snel en goedkoop te bouwen. Deze arbeiders waren met een kraan in staat om in een dag de verdiepingvloer van een heel bouwblok aan te brengen (foto: gemeente Emmen).

vallen onder de term cultureel erfgoed, waarvan de waarde voor iedereen evident is of waarover deskundigen het eens zijn op basis van objectieve criteria. Dergelijk erfgoed wordt vooral geassocieerd met begrippen als zeldzaam, authentiek en kostbaar of iets dat in zijn bestaan wordt bedreigd en/maar vanwege de waarde voor de samenleving bewaard moet blijven. Erfgoed wordt vanuit dit perspectief beschouwd als datgene dat we in het heden als waardevol beschouwen en dat we gezamenlijk de moeite waard vinden om aan toekomstige generaties door te geven.

Waardering van erfgoed gebeurt enerzijds op theoretisch-wetenschappelijke basis, als onderbouwing en betekenisgeving door objectieve criteria, om een waardebeoordeling te legitimeren bij de *selectie* en *bescherming* van erfgoed. Anderzijds kan de waardering ook een praktisch doel hebben, gericht op de interpretatie van waarden en de belangenafweging daarvan bij de *omgang* met het erfgoed. Dat waardering van erfgoed vaak een dialoog is tussen theorie en praktijk blijkt uit de verschuiving van de waardering van stads- en dorpsgezichten van 'beeld' naar 'ruimtelijke samenhang'. Zo is men in de loop van de tijd tot het inzicht gekomen dat een historisch-ruimtelijke structuur feitelijk onderdeel is van een functioneel systeem en dat er daarom geen sprake kan zijn van 'bevrozing' van een bepaalde historische situatie (tenzij het een museale omgeving betreft).⁴

Allereerst vond deze wijziging in perceptie plaats tegen de achtergrond van een snelle verandering van de ruimtelijke omgeving gedurende de jaren '60 en '70 van de 20e eeuw. In deze periode kwam de stads- en dorpsvernieuwing op gang die in eerste instantie vaak gepaard ging met grootschalige sloop. Hierdoor groeide vanuit de monumentenzorg de aandacht voor de ruimtelijke structuren rond beschermde monumenten en later ook voor grotere stedenbouwkundige en landschappelijke eenheden. In de Monumentenwet werden stads- en dorpsgezichten omschreven als *groepen van onroerende zaken, welke met één of meer tot de groep behorende monumenten een beeld vormen dat van al-*

gemeen belang is wegens de schoonheid of het karakter van het geheel. Tot de onroerende zaken rekent men bebouwde en onbebouwde percelen en voorts bomen, wegen, pleinen, bruggen, straten, grachten, vaarten, sloten en andere wateren (Monumentenwet 1961, art. 1, onder e).⁵

20 jaar later zijn de veranderde inzichten verwoord in de nota *Herinventarisatie van stads- en dorpsgezichten*: ... (er) heeft zich (...) in het denken over bescherming van stads- en dorpsgezichten een ontwikkeling voorgedaan van beeld naar structuur, waardoor het begrip 'beschermenswaardig' een ruimere betekenis heeft gekregen (Herinventarisatie, 1982, p. 9). Het bijbehorende, beschermende bestemmingsplan zou gericht moeten zijn op: *het in stand houden van de hoofdstructuur, zodat de functionele ontwikkeling van de beschermde nederzetting zich blijft aansluiten op de historische ontwikkeling en dat de veranderingen aan gebouwen en nieuwbouw zullen worden getoetst aan de historische karakteristiek* (Herinventarisatie, 1982, p. 13). Deze opvatting, gecombineerd met het besef dat historische structuren als onderdeel van planologie en ruimtelijke ordening eerder een zogenaamd facetbelang dan een sectoraal belang vertegenwoordigen, heeft geleid tot het ontstaan van een verbreding in het architectuurhistorisch erfgoedonderzoek. Concreet betekent dit dat het begrip 'waardering' gerelateerd werd aan ruimtelijk-functionele en de sociaal-maatschappelijke kaders. Dit hield in de praktijk in dat niet alleen de kwaliteit van het beeld van de structuur van de nederzetting als waarde van belang was, maar ook de instandhouding van de structuur in relatie tot het historisch ontwikkelingsproces. Hiermee werd tevens een aanzet gegeven naar een tweede noemenswaardige verandering in de perceptie van de waardebepaling van object en omgeving, namelijk die van een statisch bepaald punt in de tijd naar de relatie tussen ontwerp en mogelijke transformatie door de tijd. Daarmee wordt de waardering dynamisch, veranderend met de tijd. Daarbij lag de focus niet meer op de vraag óf de historie een rol speelt bij (toekomstige) ontwikkelingen, maar op de wijze waarop dat plaatsvindt. Daarbij is de 'geschiedenis' van

een gebouw of een gebied niet meer alleen het domein van een ontwerpogave, maar ook onderwerp geworden van een brede maatschappelijke belangstelling: zijn betekenis voor het hier en nu. De vraag is hier: hoe kunnen gebieden opnieuw gebruikt worden, zonder dat daarbij de oorspronkelijke karakteristieken, typologie of het geheugen van de plek (*lieu de memoire*) verloren gaan? Dat de waardering daarin niet meer statisch kan zijn ligt voor de hand: door een verandering van de maatschappelijke context veranderen de waarde en de betekenis (waardering) automatisch mee.

Doordrongen van deze ontwikkelingen in waardering, is het toch opvallend dat alle (wetenschappelijke) methoden voor analyse en waardestelling (nog steeds) vooral aandacht schenken aan de waardering van de *fysieke* kwaliteit en de *oorspronkelijke* situatie, en veel minder aan de *geschiedenis* en (functionele) ontwikkeling die in de loop van de tijd in de betreffende gebouwen en gebieden vertegenwoordigd zijn. Dit brengt het risico mee dat de waardering als onderdeel van een voorbije situatie wordt geïnterpreteerd en daarom door anderen dan (cultuur)historici als zodanig terzijde wordt geschoven: de functies en de bevolking van het gebied zijn gewijzigd en ook de woon-, gebruiks- en bouwtechnische wensen en eisen. Zeker wanneer er geen sprake is van een wettelijke status als beschermd monument of stads- of dorpsgezicht kunnen de erfgoedwaarden dan makkelijk sneuvelen in de belangenafweging. Dat geldt helemaal wanneer de verschijningsvorm weinig uitzonderlijk is of de omgeving door problemen besmet is geraakt, zoals bij veel naoorlogse gebieden.

Een met de ontwikkelingen samenhangende vorm van erfgoed is wat door sommige cultuurhistorici het 'dynamisch erfgoed' genoemd wordt.⁶ Dynamisch wil zeggen dat dit erfgoed staat voor een toekomstgerichte selectie van wat wij als erfgoed *willen* vanuit een gewenst identiteitsbesef of identiteitsvorming. Dit betekent tevens dat erfgoed zijn betekenis of waarde kan verliezen, of daarin juist toeneemt, en dat ook nieuwe vormen van erfgoed kunnen opkomen. Vanuit dit cultuurhistorisch perspectief wordt

Bejaardenwoningen aan de rand van het centrale groengebied in Nagele. Tussen 1954 en 1964 is Nagele als laatste van de tien dorpen in de Noordoostpolder gebouwd. De ontwerpers, waaronder vooruitstrevende architecten als Rietveld, Van Eyck en Van Eesteren, kozen voor een strakke vormgeving (foto: auteur).

niet gezocht naar zeldzame of uitzonderlijke verschijnselen of artefacten (de afwijkingen van het gewone), maar juist naar wat gemeenschappen bindt en hoe het erfgoed uit het verleden de vorming van een gemeenschappelijke identiteit kan ondersteunen en bevorderen.

In de Nederlandse architectuurgeschiedenis en monumentenzorg is de eerste erfgoedbenadering, gericht op iconen en architectuurhelden dominant. Op deze overheersende benaderingswijze is kritiek gekomen van onder meer Auke van der Woud (2008). Hij meent dat door dit gezichtspunt de aansluiting van de historische disciplines op het debat over de culturele en sociale dimensie van de architectuur en de ruimtelijke inrichting dreigt mis te lopen. Dit gebeurt mede door een gebrek aan oriëntatie op de geschiedenis van de maatschappelijke processen en de omstandigheden waarbinnen de architectuur tot stand komt. Hij bepleit minder gerichtheid op de analyse van de objecten, de architecten en de beroepsontwikkeling en meer aandacht voor de maatschappelijke context. In zijn opvatting is de vernieuwing in de architectuur en stedenbouw ook geen verdienste van alleen de moderne *avant-gardes* en is de waardering van de architectuurgeschiedenis niet enkel een verdienste van een beperkt aantal architectuurhelden. Hij beschouwt dat

als ‘mythologische constructies’ van architectuurhistorici.⁷

WAARDERING VOOR WEDEROPBOUWGEBIEDEN

Wat betekent dit voor de selectie van de dertig wederopbouwgebieden? Deze is gebaseerd op de waardering van architectonische en stedenbouwkundige principes, de spreiding over het land en de cultuurhistorische uitgangspunten, gezien in de context van de ontwikkelingsgeschiedenis van Nederland. Hierbij is ook gekeken naar de actuele kwaliteit van de gebieden. De belangenafweging bij de selectie lag meer op het vlak van de sociaal-culturele, maatschappelijke en historische aspecten en technologische ontwikkeling dan op de esthetische waardering. Ter illustratie daarvan: bij de beoordeling van de naoorlogse uitbreidingswijken is de mate van vernieuwing en verbeelding van de woningbouwopgave een belangrijk selectie criterium geweest. Sociaalmaatschappelijk was het idee van de ‘maakbaarheid van de samenleving’ richtinggevend voor de stedenbouw en de woningbouw. Men dacht niet alleen na over de fysieke verbetering van de stad, maar ook over de sociale en culturele betekenis van de stad en haar bewoners. De woningbouw en de opvattingen over wonen als primaire behoefte waren na de oorlog sterk gericht op het wonen van ‘de gewone man’ en

De dynamische gevel met balkons als uitspringende onderdelen maakt deze flat in Voorburg-Leidschendam een typisch voorbeeld van wederopbouwarchitectuur (foto: auteur).

het doorsnee huishouden. Woonbehoeften en woonmogelijkheden (voor stad en platteland) ontwikkelden zich voortdurend onder invloed van zich wijzigende opvattingen van het maatschappelijk aanvaardbare en het sociaal wenselijke. De mogelijkheden waren in eerste instantie zeer beperkt door de grote financiële en materiële schaarste. Juist deze schaarste zorgde voor een ongekende modernisering, technologische ontwikkeling en professionalisering van het bouwbedrijf.

In de sociaal-maatschappelijke, economische en culturele context was het ook opvallend hoe betrokken alle architecten zich voelden bij de uitvoering van de woningbouwkwestie, ongeacht welke stroming, gezindte of politieke signatuur ze vertegenwoordigden. Nieuwe materialen en het bouwen volgens het nieuwe stedenbouwkundige principe van de open verkaveling zorgden in de jaren '50 voor een minder strikte scheiding tussen de traditionele en de moderne architectuurbenadering. Hoewel in de wederopbouwkeren de architectonische en stedenbouwkundige vormgeving traditioneler was, speelde ook hier de vraag naar woningbouw en materiaalschaarste. De omgang hiermee is dan ook meegenomen bij de afwegingen in het selectieproces.

Nog belangrijker dan de architectonische vormgeving was de opzet van de stedelijke ruimte. De nieuwe wijken moesten ruim, open en groen van opzet zijn. De ruimtelijke inrichting is veelal hiërarchisch geordend volgens de functies wonen, werken, recreëren en verkeer. Meest karakteristiek aan de opzet is de samenhang tussen de verschillende schaalniveaus: van woning tot wooncomplex, van buurtpark tot landschap of, volgens de architect Jaap Bakema: van stoel tot stad. Juist de openheid gecombineerd met de groenstructuur op alle schaalniveaus weerspiegelt het vooruitgangsoptimisme van die tijd. De samenhang tussen de verschillende fysieke schaalniveaus en de sociaal-maatschappelijke ambities van de architecten en stedenbouwkundigen is wat dit erfgoed zo bijzonder maakt, ook ten opzichte van de vooroorlogse wijken. Deze ruime opzet en het overvloedige groen in de wijken maken dat de gebieden zowel bij bewoners als bij (jongere) stedenbouwkundige weer in toenemende mate in de smaak vallen. Bij de waardering is de mate van herkenbaarheid van deze stedenbouwkundige uitgangspunten daarom van doorslaggevend belang geweest. In de ruilverkavelingsgebieden ging het uiteraard in de eerste plaats om de rationalisering van de voedselproductie. Anders dan voor de Twee-

de Wereldoorlog werd het landschapsonwerp als belangrijk onderdeel in het planproces meegenomen. Ondanks de schaalvergroting werden ook in alle gevallen de landschapskarakteristieken meegenomen door de ingeschakelde landschapsarchitecten. Deze kwaliteiten zijn niet altijd op het eerste gezicht zichtbaar of herkenbaar. Dit vereist daarom meer kennis en uitleg.

BESLUIT: DYNAMISCH BEHEER VAN NAOORLOGS ERFGOED

De groei van de waardering van het naoorlogs erfgoed en de huidige economische crisis zorgen voor een herbezinning op de toekomst van de wijken. Dit noodzaakt tot een betere oriëntatie op de stedenbouwkundige en maatschappelijke opgaven die er voor het gebied liggen, én op de herontwikkelingsmogelijkheden van de

bestaande kwaliteiten. Dit geldt niet alleen voor de stedelijke uitbreidingsgebieden. Ook de wederopbouwkeren en de ruilverkavelingsgebieden hebben toekomstige transformatieopgaven. En ook daar kunnen waardevolle objecten of structuren aanknopingspunten vormen voor nieuwe perspectieven.

Door de aanwijzing van de dertig wederopbouwgebieden als ruimtelijk erfgoed van nationaal belang, heeft het Rijk in *Kiezen voor karakter* duidelijk gemaakt welke belangen het behartigt en welke gebiedsgerichte prioriteiten het stelt. Daarbij hoort meer aandacht voor de waardering van historisch-ruimtelijke structuren in een ruimtelijk planproces. De RCE zal daarom in de komende jaren door middel van bestuurlijke afspraken per gebied een basis leggen voor samenwerking met betrokken publie-

De buurten De Heuvel en Prinsenhof in Voorburg-Leidschendam bestaan grotendeels uit flats van 4 tot 6 verdiepingen hoog, in carrévorm opgebouwd. Bijzonder zijn de twee groene, autoloze binnenterreinen, waar de scholen, buurtcentra en de kerken zijn ondergebracht (foto: auteur).

Amsterdam, Westelijke Tuinsteden (Slotervaart). De gemeenschappelijke tuinen tussen de bouwblokken zijn op verschillende plaatsen ingericht als kinderspeelplaatsen. Ook nu nog wordt het groen op een mooie zomerdag door de hele familie gebruikt (foto: Noud de Vreeze).

ke en private partijen. Dat is geen van boven opgelegde overeenkomst, maar een gedeeld referentiekader voor gebiedsgericht erfgoedbeheer. Zo'n kader is nodig om effectieve samenwerking mogelijk te maken tussen overheden onderling en met particulier initiatief om de leesbaarheid en beleefbaarheid van de culturele ontstaansgeschiedenis van Nederland in stand te houden.⁸ Veel meer dan voorheen is de inbreng van ruimtelijk erfgoed gebaat bij een open dialoog en de kracht van argumenten op basis van kennis van de gebieden en hun ontwikkelingsmogelijkheden. Dat vergt een bredere oriëntatie dan die van een door een deskundige bepaalde historische waarde van een gebied alleen. Ook zal de RCE om de bekendheid, en daarmee de waardering, te vergroten veel aandacht besteden aan kennisontwikkeling en kennisdeling, zowel gericht op deskundigen als op een breder, geïnteresseerd publiek.

Post war spatial development: thirty areas of national interest

After World War II, both in urban and rural areas a new form of spatial development and reconstruction emerged. Destruction during the war, shortage of housing, need for better housing and living conditions, encouraged both the na-

tional government and architects to accelerate the reconstruction process and methods. The demand for large quantities of houses and the desire for better cities at the same time, also transformed the form of urban development. Urban design was influenced by the garden city concept and the spatial separation of functions. At the same time the scale of agriculture increased and mechanization took place: 70% of the rural landscape was transformed. Nowadays the spatial results of these (reconstruction) developments are not much appreciated. Redevelopment of those areas (both the agricultural areas and the urban areas) obliges us to reflect on, and possibly reevaluate the future of these postwar areas. Are they as outworn as assumed? What values do they possess and what can be done to add to those values? To stimulate the revaluation of those areas, the Cultural Heritage Agency of the Ministry of Education, Culture and Science of the Netherlands has declared thirty post-war areas of national interest.

The national government will stimulate the preservation in those areas of so-called heritage values for the future. Not only buildings, but also urban and spatial design, the relation between build-on areas and open sites and the layout of the green areas will be included in these projects.

LITERATUUR

- BLOM, A.M., B. JANSEN, M. V.D. HEIDE (2004). De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken. Zeist RDMZ.
- BLOM, A.M. (2011). Het verhaal van Nederland. In: Tijdschrift Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, nr.4, pp. 4-7.
- DUN, P. VAN (1997). Vijftig jaar stedenbouwkundige monumentenzorg. In: In dienst van het erfgoed; Jaarboek monumentenzorg 1997. Zwolle/Zeist, pp. 167-193.
- FRIJHOFF, W. (2007). Dynamisch erfgoed, of: heeft de cultuurgeschiedenis toekomst? SUN, Amsterdam.
- HERINVENTARISATIE VAN STADS- EN DORPSGEZICHTEN. Den Haag 1982.
- HERNGREEN, R. (2006). Levende cultuur. De maakbaarheid van regionale identiteit. In: SKOR, Regionale identiteit; kunst en ruimtelijke planvorming. NAI, Rotterdam.
- KIEZEN VOOR KARAKTER; visie erfgoed en ruimte. Ministeries van OCW/Ministerie van I&M, Den Haag.
- MINISTERIE VAN INFRASTRUCTUUR EN MILIEU (2011). Ontwerp Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte. Den Haag.
- ROOIJAKKERS, G. (1999). Mythisch landschap: verhalen en rituelen als culturele biografie van een regio. In: J. KOLEN & T. LEMAIRE (red.). Landschap in meervoud; perspectieven op het Nederlandse landschap in de 20ste/21ste eeuw. Jan van Arkel, Utrecht, pp. 301-326.
- WOUDE, A. VAN DER (2008). Sterrenstof; honderd jaar mythologie in de Nederlandse architectuur. 010, Rotterdam.

NOTEN

1. De generieke borging in de ruimtelijke afwegingsprocessen zal gebeuren via het Besluit ruim-

telijke ordening (art. 3.1.6.). De overheid die een bestemmingsplan, projectbesluit of beheersverordening opstelt is verplicht rekening te houden met cultuurhistorische waarden in en boven de grond.

2. Deze visie is een nadere invulling van de Beleidsbrief Modernisering van de Monumentenzorg uit 2009. De beleidsvisie is te vinden op de website <http://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/kiezen-voor-karakter-visie-erfgoed-en-ruimte>.
3. Shake-hands architectuur is een combinatie van een traditionele stijldoorn (bijvoorbeeld gevelopbouw) met het gebruik – en daarmee de verschijningsvorm – van moderne materialen, zoals beton en stalen ramen.
4. De Monumentenwet (1961 en 1988) biedt, naast de bescherming van individuele monumenten, ook de mogelijkheid beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Zie verder: Van Dun, 1997.
5. In de Monumentenwet 1988 is de definitie van stads- en dorpsgezichten: *groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden*.
6. M.i. is deze term gemunt door W. Frijhoff, zie o.a. zijn afscheidsrede van de VU (Frijhoff, 2007). Andere gebezigde termen om de veranderlijkheid aan te geven zijn 'levende cultuur' (Herngreen, 2006) en 'culturele biografie' (Rooijackers, 1999).
7. In Sterrenstof (2008) verzet Van der Woud zich met name tegen de heldenverering van Berlage en Cuypers door architectuurhistorici.
8. Kiezen voor karakter, p. 4. De uitvoerings- en samenwerkingsagenda van de verschillende prioriteiten van de visie worden in de eerste helft van 2012 opgesteld.